

a Magyar Művészeti Akadémia Kiadójához kapcsolódó online elérhetősége a könyvszöveg vonatkozó helyénél található meg. A kiadványban olvasható szövegek a szerző meglátásában a történelem, az irodalom, az ének-zene, a hon- és népismeret, a hit- és erkölcsan oktatásában, valamint szakiskolák egyházzene- és népzene-tagozatán és művészeti tárgyak tanítása során alkalmazhatóak. Segítené a középiskolai tanárok kötetben való gyakorlati tájékozódását, ha a szakkönyv következő kiadása az itt olvasható s előadásra ajánlott szövegeket – a javasolt játékkalkulációk szerint – külön mutatóba gyűjtené.

Medgyesy S. Norbert könyve az emberközpontú tudományművelés maradandó lenyomata: úgy szól a játékkedv, az ének, az ünnep s benne a művészet közösségteremtő erejéről messzemenő tudományos megalapozottsággal, hogy egyrészt hajdani gimnáziumok

drámaíró-rendező tanárainak és az alsófokú kisiskolák kántortanítóinak, illetve növendékeiknek állít írott emléket, másrészt tudományos felfedezőútra, illetve közös alkotómunkára hívja a jelenkori oktatási intézmények tanárait és diákjait – a Johannes Amos Comenius által már a 17. század derekán megfogalmazott élménypedagógia jegyében. Kutatva s játszva tanulni és közben mind szellemiekben tökéletesedni, mind lelkiekben megjobbulni: Medgyesy S. Norbert kutatótanári hitvallása mögött nem csupán az európai felvilágosodás korának az ember nevelhetőségét hirdető optimizmusa és ezáltal máig ható eszmeisége sejlik fel, hanem a fogalomként többek között Johan Huizingához köthető „homo ludens” korokon átívelő, életteli arcéle is.

**Tar Gabriella-Nóra**

## Egy székely falu múltja a szó- és írásbeliség határán

*Oláh Sándor: „Jövőbeli emlékezetnek okáért írtuk...” – egy székely falu íráshagyatéka. Csíkszerda, Pro-Print Könyvkiadó, 2020. 206 old.*

Udvarhelyszék keleti határán, a két Homoród mentén a 16. században Homoródalmás volt a népesebb unitárius közösség. A 18. század végén Székelykeresztúrral versengett egy gimnázium alapításáért, de a gyakori járványok és a háborúk erősen megtizedelték a lakosságát: 1717–1719-ben 195 személy pusztult el járványban, a két világháborúban pedig 116 férfi vesztette életét. Ezt követően a kollektivizálás 14%-kal csökkentette a népességét. Közösségének öregedésére jellemző, hogy 2000-ben 28 temetéssel szemben mindössze 3 keresztelésre került sor. Történelme során Almáson mindig legalább kétharmados többségben volt a *szabad* társadalmi kategóriába tartozó székelység. (Sepsiszéki Nagy Balázs: *Székelyföld falvai a XX. század végén*. Bp., Nap Kiadó. Bp., III. 398–403.)

A 18. században Székelyföldön az írni tudók aránya a Homoródalmásnak is otthont adó

Udvarhelyszéken volt a legnagyobb, de a tipikusan székely falunak a múltját a 16. század végéig szinte kizárólag a hagyományos népi emlékezetben, a szájhagyományban megőrzött információkban kísérhetjük figyelemmel, amikor még nagy tekintély a szóbeliség, és szükség esetén bizonyító szerepe volt az öregek emlékezetének. Ezt követően jó két évszázadon át a szóbeliség és az írásos feljegyzések egymással párhuzamosan funkcionáltak, a hiteles írásnak és az eskütételnek gyakorlatilag azonos volt a bizonyító ereje. De a homoródalmási kismesés a 18. század közepén már nem az emlékezetében, hanem elsősorban írásos szerződéseiben tartotta nyilván adócsait. A homoródalmási írásgyakorlat és íráshasználat 17–19. századi formáinak, funkcióinak be nem tartása legkorábbi bizonyítékai a 16. század végétől maradtak fenn elsősorban olyan eseményekről, mint a szomszédokkal való határmegújítás, peres

Halász Péter (1939) – agrármérnök, néprajzkutató, ny. főtanácsos, Gyimesközéplek, [tatrosmente@gmail.com](mailto:tatrosmente@gmail.com)

ügyek a vitatott területekről, az erőszakkal elfoglalt helyekről s a büntetésként elhajtott állatokról. Az ezelőtti időszakban a falvak társadalmi a szóbeliség állapotában volt, amikor nagy tekintélye lehetett az öregek emlékezetének, a szóbeli vallomások bizonyító erejének, a hamis eskü fenyegettségének.

Így lehetett ez a többi székelyföldi település esetében is, de az 1900-as népszámlálás szerint Udvarhely megyében volt a legnagyobb az írástudók aránya: 1900-ban 60,38%, Csík megyében pedig mindössze 45,35%. De még Udvarhely megyén belül is a két Homoród mentének zömükben protestáns falvai jártak az élen. Közéjük tartozott Homoródmás. Nagy kiterjedésű erdeinek makkoltatásra adásából komoly jövedelme származott, és persze sok perük is keletkezett, főleg a szomszédos vargyasiakkal. Az erdőirtásokból eredő feszültségek pedig valósággal „*vonzották a sehonnai oláhokat*”. A nyomáskényszer ugyanis nemcsak a szántók használatát, hanem a legeltetést, a rét- és a földhasználat egész rendszerét is szabályozta. Homoródmás gazdálkodásának teljességéhez tartozott ugyanis, hogy a gabonahiány miatt rendszeresen foglalkoztak mérszétessel is, és az égetett mésszel kereskedtek is, ahogyan ők mondták, a *mésszeljárók faluztak* el, egészen Moldváig. Továbbá Brassóba is eljártak a szászokhoz cselédeskedni, aminek aztán kedvező hatása volt a székely családok háztartására.

Már a 16. század végétől vannak följegyzések a térségben arról, hogy a székely diákok külhoni iskolákban tanulnak. 1733-tól *skólaház* működik a falvakon, és „az egész vidéken kiemelkedő a homoródmásiak igyekezete”. 1822-től a lányok számára két osztály (klasszis) működött, de azt is megtudjuk a dokumentumokból, hogy 1799-től a harangozó külön vállalta a lányok oktatását. Nem előzmények nélkül való tehát Orbán Balázs megállapítása, miszerint „Homoródmás iskolájának alig találjuk Székelyföldön párját”. Mégis, 1812-ben alulmaradt Keresztúrral szemben a gimnáziumért való versengésben, talán a nehezebb megközelíthetősége miatt.

A könyv külön fejezete a Mihály János társ-szerzőségével készült, különböző irattípusokkal

foglalkozó rész. Szóba kerülnek itt a különböző alkalmi feljegyzések, szerződések, birtokösszeírások, tulajdonviták, rendszabályok írásos hagyatékai, egyezséglevelek, szerződések, birtokleltárak, záloglevelek, társadalmi viták és közösségi szabályozások, valamint a köztulajdon védelmével foglalkozó iratok. A helytörténeti vonatkozások – helynevek, kihalt családok nevei – mellett rávilágítanak családok vagy szomszédos falvak közti gazdasági kapcsolatokra, határhasználatra, a földek árviszonyaira, az időjárásra vonatkozó megfigyelésekre. Tanulságos az almásiak és a vargyasiak között a 17. században kirobbant, hosszan elhúzódó per, amelynek tárgya az úgynevezett *Csudáló-kő* volt. Ez az almásiaknak veszély esetére kialakított *búvóhelyük*, menedékük volt, ahol oltalmat találtak a Székelyföldet akkoriban gyakran meglátogató török és tatár veszedelem elől. Azonban a vargyasiak „*rá mentek és az erősséget, kit mi építettünk elhánták és rontották...*”. Az emiatti pereskedést lezáró végzés salomoni döntése értelmében „*az helynek tulajdonsága pedig Almásiaké... mint eddig úgy ezután is Almásé, de háborúságnak idején ugyan az Vargyasiaknak is szabad legyen a lyukba menni... az almásiak engedjék meg, ők is maguk oltalmára libere építhessenek, de úgy mint Almásiak engedelmeiből és határokból...*”.

A harmadik fejezet *forrásértelmezéseket* tartalmaz, és ezek során is bőven találkozunk a vargyasiakkal való egyenetlenkedésekkel, amelyek az esetek többségében a makkos erdőrészekre – úgymond engedély nélkül – hajtott sertések miatt robbantak ki. A pereskedések okai leggyakrabban „*a határhasító halmokat semmibe vevő agresszív cselekedetek*” voltak. Az almásiak és a vargyasiak a vitatott területekről előszeretettel hajtották be egymás disznait, a 18. században azonban az almásiaknak már nem a vargyasiakkal, hanem a széki főtiszti rangra emelkedő Daniel családdal kellett pereskedniük. Erre pedig a bonyolult tulajdonviszonyokra való tekintettel bőven nyílt alkalom. A szokásjog körüli viták, a szóbeliség és az írásos dokumentumok szembe kerülése, a közös (családi) gazdálkodás ellentétei az osztozkodásnál a termények, a befektetett munka, a hely stb. tekintetében. Ilyen esetekben a szokásjog

és az egyéni érdek gyakran elvált egymástól, bár az írásbeliség terjedésével valószínűleg erőteljesebben megmutatkoztak az érdekellentétekkel járó összeütközések. Méltán hivatkozik a szerző Wellmann Imre neves történészre, aki szerint Székelyföld e tekintetben kedvező helyzetben volt, „ahol részben a sokáig őrzött szabadság s a korán gyakorlatba jött írásbeliség a falutörvények egész soráét mentette meg a mai kutatás számára, elsősorban a communitasban, mint rendtartó közösségi formációban, de a család mikroszintjén is érvényesült a szóbeliség mellett egyre elterjedtebbé váló írás”. Homoródalmás esetében éppen 1755-ből maradt fenn egy olyan, gazdasági feljegyzéseket tartalmazó családi iratköteg, amely az 1730-as évektől a 19. század elejéig tartalmaz gazdasági jellegű feljegyzéseket, elsősorban a föld birtoklásával, öröklésével, zálogosításával kapcsolatos leírásokat. Ez a szöveg alkalmas arra, hogy betekintsünk a 18. századi szabad székelyek családjainak rendkívül bonyolult örökösödési intézményeibe. Hogy mást ne mondjunk, „a család földvagyon a leszármazottak között fiúágon oszlott, de egyetlen beépítetlen beltelekből – ennek egy harmadából – az újraosztáskor a leány is részesült”. Tovább-bonyolította a földek örökösödésének rendjét, hogy figyelembe kellett venniük a gazdálkodás szempontjából fordulókra osztott határ birtoklási és használati formáit, valamint számos további szempont és érdek érvényesítését is. Az ebbe született és ebben élő székely emberek számára mindezek, az egész életüket nemzedékek óta át- meg átszövő szokások valószínűleg természetesen voltak – lehetnek –, de aztán az impériumváltásokkal bekövetkező újabb és újabb, számukra logikátlanok, észszerűtlennek tűnő, érdekeik ellen valónak bizonyuló változások útvésztoiben egyre kevésbé tudtak eligazodni. 1940 után megszűnt Székelyföldön a fordulós határhasználat, az erőszakos kollektivizálással pedig elveszett a földvásárlás hajtóereje, amiért korábban évekig, évtizedekig dolgoztak az almásiak a városon, hogy megalapozzák a faluban a családi gazdálkodásuk biztonságát.

Végezetül aztán bekövetkezett a szocializmusnak nevezett zavaros időszak, „az erőforrások feletti rendelkezést kisajátító, központosító kommunista

hatalomgyakorlás” állapota, amikor már „semmit sem úgy csinál az ember, ahogy akarja, csak ahogy engedik”. Vagy legalábbis amiként ki tudta magának ügyeskedni, vagy ahogy ki tudta magát magyarázni. Ezeket az évtizedeket már csak túlélni lehetett, már aki képes volt túlélni a kort, amelyben tilos volt igazságot tartani, amely a helyi lakosság megélhetésének egyik alapja volt. Az ily módon kivéreztetett falvak székelysége aztán keservesen igyekezett újrateregetni a valamikori rend romjain megmaradt életét. Az öregségükre magukra hagyatva, a gyakran változtatott EU-s „támogatások” útvésztoiben bolyongva, az ügyeskedők által félreszorítva, elsősorban a tejtermelésre szakosodva, némi szántófölddel foglalkozva mímelik a hagyományos értelemben vett gazdálkodást.

A súlyos beszolgáltatási kötelezettségek időszakában a föld mindinkább elvesztette központi szerepét, a munkával – vagy másképp – szerzett jövedelemből elsősorban házat, mégpedig gyakran nem a célszerűség, hanem a hivalkodás szándékával készült házat építettek, a családi ház vette át a földbirtok reprezentációs szerepét. Az 1960-as években elterjedt földtulajdon-felajánlások és -kisajátítások mellett elterjedt a magántulajdonú földek szétíratása a családtagok között, hogy csökkentsék a beszolgáltatási kötelezettséggel terhelhető birtokok méretét. Gyakori lett a földek „elajándékozása”, „átíratása”, a „rendeleti tulajdonkisajátítás” elkerülésére. Mások a birtoktestek jellegének átminősítésével igyekeztek kivonni földjeiket a beszolgáltatási terhek alól. Mindezen, sokszor kétségbeesett erőfeszítések írásos hagyatékának feldolgozása, tanulságainak levonása talán majd a jövő kutatóinak lesz a feladata.

A tönkrement földművesek között sok olyan gazdálkodó van, akiknek fő jövedelemforrásuk a tejtermelés, emellett kismértékben szántóföldi növénytermesztéssel is foglalkoznak. A földkoncentráció azonban tovább folytatódik, mert a földből egyre kevesebben tudnak és akarnak megélni. E tekintetben Homoródalmás példát és tanulságot szolgáltat Székelyföld falvainak sorsát illetően.

**Halász Péter**